

GRIEKSE EN ITALIAANSE MUNTCRISES IN DE 19DE EEUW

Jan MOENS

HAD HET VAN DE EUROPESE COMMISSIE AFGEHANGEN, DAN HADDEN WE het afgelopen jaar met veel vertoon de tiende verjaardag gevierd van de invoering van de euro. Sinds 2011 is die weliswaar bijna permanent in het nieuws geweest, maar allicht niet op een manier zoals de Commissie en de Regeringen van de eurolanden hadden verhoopt. Onze munteenheid heeft heel wat aan prestige ingeboet, en het is overigens nog niet zeker dat ze – ondanks alle genomen maatregelen – definitief uit de gevarezone is.

Opvallend bij al de financiële en monetaire analyses die zijn gemaakt, is echter dat in de berichtgeving aan het groot publiek omzeggens nooit (correct) is verwezen naar hetgeen zich in de 19de eeuw heeft afgespeeld in de schoot van de Latijnse Muntunie, waar twee van de landen die nu mee aan de basis liggen van de eurocrisis – Italië en Griekenland – ook toen reeds voor de nodige problemen hebben gezorgd, zulks trouwens grotendeels op grond van hetzelfde fenomeen, nl. budgettaire ontsparingen.

We hopen met deze bijdrage deze lacune ietwat in te vullen, en zullen daarbij zoveel mogelijk numismatische getuigen aan het woord laten.

DE OPRICHTING VAN DE 'OPEN' (LATIJNSE) MUNTUNIE IN 1865

We nemen aan dat de redenen die hebben geleid tot de oprichting van de Latijnse Muntunie voldoende gekend zijn: meerdere Europese landen hadden in de eerste helft van de 19de eeuw het Frans monetair systeem overgenomen, dat was gebaseerd op de dubbele standaard, met een wettelijk vastgelegde verhouding tussen de waarde van goud en zilver (te weten $15 \frac{1}{2} \div 1$). Zolang de reële verhouding op de markt van de edele metalen daar niet te ver van afweek, functioneerde dit systeem perfect — maar van zodra de marktprijzen, door het spel van vraag en aanbod, te veel divergeerden, verdween het *de facto* ondergevalueerde metaal uit de omloop. Vanaf ca. 1850 was dit het lot van het zilver, en aangezien dit metaal nodig was voor de productie van pasmunten, konden die alleen maar in omloop worden gehouden door hun fijngewicht te verminderen, zodat het aanmunten ervan niet langer verlieslatend resp. het (illegaal) omsmelten niet meer winstgevend zouden zijn. Aanvankelijk namen de Franse, Italiaanse en Zwitserse Regeringen uiteenlopende maatregelen in die zin, maar op initiatief van België werd besloten tot een uniforme aanpak, wat resulteerde in een muntunieverdrag dat op 23 december 1865 door deze vier landen in Parijs werd ondertekend, en op 1 augustus 1866 in voege zou treden.

Frankrijk werd toen geregeerd door keizer Napoleon III, een nu misschien ietwat ondergewaardeerd monarch, maar iemand die voor zijn tijd zeker vooruitstrevende ideeën had, waaronder die van internationale samenwerking – liefst natuurlijk gegidst door de verlichte Franse idealen. Zo steunde hij volmondig het opzet om het Frans monetair systeem – en ook het decimaal stelsel van maten en gewichten dat ermee verbonden was – door zoveel mogelijk landen te doen invoeren ^[1]. Het is dan ook nauwelijks een verrassing te noemen dat het muntunieverdrag van 1865 voorzag dat andere landen er bij konden aansluiten. Het betrokken artikel 12 was echter onzorgvuldig geredigeerd, want dat recht was aanvankelijk niet onderworpen aan de formele instemming vanwege de oprichtende lidstaten ^[2]. Vermelden we nog dat het zeker niet de bedoeling was om dit recht tot aansluiting enkel voor te behouden aan zgn. Latijnse landen, en dit niettegenstaande de – nooit officieel aangenomen – naam ‘Latijnse Muntunie’ (LMU) waaronder het samenwerkingsverband de geschiedenis is ingegaan. Deze naam dook bijna gelijktijdig op in toenmalige Franse en Britse publicaties: in het eerste geval werd het adjectief ‘Latijns’ enkel gebruikt om een onderscheid te maken met de reeds bestaande *Zollverein* die in 1857 was opgericht door de meeste Duitse staten en Oostenrijk – in het tweede geval had het eerder een pejoratieve bijklank, door aan te geven dat de nieuwe muntunie – waar Franse monetaristen ook graag het Brits *imperium* (met een gouden standaard in het moederland en een zilveren standaard in de meeste kolonies, met Indië op kop) bij zagen aansluiten – een ‘Latijns’, dus ‘on-Brits’ initiatief was ...

HET PAUSELIJK PROBLEEM

Een eerste probleem kwam vanuit eerder onverwachte hoek. Wanneer we hierboven hebben gesproken van Italië, dan dekte deze term toen nog niet het huidige grondgebied van dit land: eind 1865 was het *Risorgimento*-proces inderdaad nog niet voltooid. Op 17 maart 1861 was weliswaar het *Regno d'Italia* uitgeroepen onder Victor-Emanuel II (tot dan koning van Piëmont-Sardinië), met als hoofdstad eerst Turijn en sinds 1865 Florence, maar op het moment van de ondertekening van de monetaire overeenkomst vielen nog twee belangrijke

[1] De *policy maker* achter de keizer was hierbij E. de Parieu (° 1815 – † 1893), die bijna de gehele duur van het Tweede Keizerrijk ondervoorzitter was van de *Conseil d'État*. Hij leidde de conferentie van de Latijnse Muntunie in 1865, en ook de internationale monetaire conferentie die in 1867 werd georganiseerd n.a.v. de Wereldtentoonstelling in Parijs, en waaraan o.a. ook Groot-Brittannië, Oostenrijk, Rusland en de Verenigde Staten deelnamen. Hij bleef politiek actief tijdens de Derde Republiek, maar zijn invloed was toen duidelijk sterk afgenomen. Het was ook de Parieu die – op eigen kosten – proefstukken liet slaan van 25 *francs* = 10 *florins* en 25 *francs* = 5 *dollars*; hij stelde toen tevens voor het goudstuk van 10 frank, dat volgens hem de basis moest vormen van het nieuw Europees monetair systeem, de naam *europe* te geven.

[2] Dit artikel 12 luidde als volgt: *Le droit d'accession à la présente Convention est réservé à tout autre État qui en accepterait les obligations, et qui adopterait le système monétaire de l'Union, en ce qui concerne les espèces d'or et d'argent*. Pas in 1874 – maar geen enkel land zou dan nog lid worden – werd het als volgt vervolledigd: *L'accord des Hautes Parties Contractantes est nécessaire pour que les demandes d'accession soient admises ou rejetées*.

gebieden buiten het Italië zoals we dat vandaag kennen: eerst en vooral was er de Pauselijke Staat, die sinds 1860 enkel nog Rome en omgeving besloeg (samen *ca.* 750.000 inwoners, waarvan een goede 200.000 in Rome zelf) – daarnaast was er de regio rond Venetië, het enige stuk Italiaans grondgebied dat nog restte van hetgeen op het Congres van Wenen in 1814-15 aan Oostenrijk was toegewezen, ter compensatie van het feit dat dit land zijn Zuidelijke Nederlanden had moeten afstaan voor de oprichting van het Koninkrijk van Willem I.

In Rome heerste de Heilige Vader dus niet alleen als geestelijk leider over heel de katholieke wereld, maar ook als seculier leider over zijn eigen – zij het sterk ingekrompen – Staat, met bijgevolg ook een eigen monetair systeem. Dit was toen gebaseerd op de zilveren *scudo*, met een massa van 26,898 g en een gehalte van 900‰ (1 *scudo* had m.a.w. de tegenwaarde van *ca.* 5,375 frank).

Deze Pauselijke Staat zat overigens al geruime tijd in slechte financiële papieren. In 1857 hadden de Rothschilds de paus van het bankroet gered door een geconsolideerde lening toe te kennen van omgerekend *ca.* 140 miljoen frank, terug te betalen over een termijn die liep tot 1901. Maar in 1860 verloor de *Stato Pontificio* 13 van zijn 17 zgn. *delegazioni apostoliche*, met nagenoeg 3/4 van zijn bevolking, aan het zich eenmakende Italië, waardoor zijn belastingsinkomsten sterk daalden, maar zonder dat de uitgaven in evenredigheid afnamen: heel wat geestelijken uit de door het – nogal anti-klerikale – *Regno* geannexeerde gebieden vluchtten immers naar Rome en bleven daar *in partibus* ten laste van de pauselijke Schatkist, terwijl deze laatste daarbovenop ook nog een leger van 20.000 soldaten moest zien te financieren. De Sint-Pieterspenning die de gelovigen o.a. in België in de offerblokken staken om de paus te steunen, bracht onvoldoende op, en zo konden de Rothschilds in 1860 niet tijdig worden betaald. In de daarop volgende jaren moest de Pauselijke Staat omzeggens aan de lopende band nieuwe leningen uitschrijven om zijn begrotingstekorten te dekken, en dit aan steeds slechtere voorwaarden: zo werden in 1866 obligaties uitgegeven met een rente van 5%, een looptijd tot 1930 en een intekenprijs van slechts 2/3 van de nominale waarde. In 1866-68 kon met bemiddeling van Parijs gelukkig een regeling worden getroffen voor de overname van een deel van de schuld van de verschrompelde Pauselijke Staat door Italië, wat enige financiële ademruimte bood.

Het is in deze moeilijke budgettaire context dat de Romeinse Curie op 18 juni 1866^[3] besloot het monetair systeem van de conventie van 1865 in te voeren, en ze stuurde daartoe een diplomatieke nota naar de *Quai d'Orsay*, stellende dat de Pauselijke Staat – dus eigenlijk eenzijdig – aansloot bij de Muntunie. Zoals reeds gezegd, was dit conform de letter van art. 12, zodat Parijs deze aansluiting niet kon weigeren, althans tot al gauw bleek dat Rome het niet zo nauw nam met enkele bepalingen uit het muntunieverdrag. Concreet ging het om drie overtredingen, één zichtbare en twee eerder verdoken.

[3] Deze datum situeert zich in het xx^{ste} jaar van het pontificaat van Pius IX, maar niettemin zijn er – zeer zeldzame – stukken gekend van 1, 2 en 20 lire met jaartal xx. De paus was dus blijkbaar gehaast om bij de LMU aan te sluiten ...

De eerste overtreding had te maken met de keuze van de munttypes: in het muntunieverdrag waren die expliciet vastgelegd in termen van faciale waarde, massa, gehalte en diameter. Concreet ging het hierbij onder meer om een stukje van 20 centiem met een massa van 1 g, een gehalte van 835‰ en een diameter van 18 mm. Van dit type sloeg de Pauselijke Zecca inderdaad proefstukken, maar het werd niet in omloop gebracht en vervangen door een muntje van 25 centiem, dat evenwel niet was voorzien in de monetaire overeenkomst. De reden waarom de Curie voor dit afwijkend type koos, was naar verluidt als volgt: zoals al gezegd, werd van de katholieke pelgrims verwacht dat ze hun Sint-Pieterspenning in de offerblokken van de talrijke Romeinse kerken staken, en dat was tot dan toe veelal het zilverstukje van 5 *baiocchi* $\approx$ 26,785 centiem; door nu te opteren voor een muntje van 25 i.p.v. 20 centiem, hoopte de Kerk de afname van de opbrengst hieruit – *ceteris paribus* – te kunnen beperken tot zo'n 7 i.p.v. 26%. Er werd wel een koperstuk van 20 centiem geslagen, maar dit was te log (20 g bij een diameter van 36 mm), dus niet praktisch – en bovendien trouwens evenmin voorzien in het muntunieverdrag.

Zoals gezegd, had Parijs – overigens sterk tegen de zin van Italië – akte genomen van de aansluiting door de Pauselijke Staat, waardoor de Franse Overheid dus verplicht werd de nieuwe zilveren pasmunten van Pius IX te aanvaarden. Er werden trouwens ook de nodige richtlijnen in die zin uitgevaardigd. Uit controles bleek echter – en dit vormde een tweede overtreding – dat het gehalte van die munten systematisch 1 à 2‰ onder de tolerantielimiet lag (in theorie moest deze pasmunt een gehalte hebben van 835‰, maar in de praktijk werd een zekere speling aanvaard, en de wettelijke grens lag hierbij op 832‰). Ook dit vormde op zich nog geen echt onoverkomelijk probleem: aangezien deze pasmunt sowieso een fiduciair karakter had – haar intrinsieke waarde lag immers $65/900 \approx 72\%$ onder haar faciale waarde; het kwam dus bij het respecteren van het gehalte niet op enkele‰ aan – voorzag de conventie van 1865 een dubbele beveiliging: enerzijds werd de uitgifte ervan geplafonneerd op 6 frank per inwoner én voorbehouden aan de Overheid (daar waar privé-personen onbepert gouden munten en zilveren 5 frank-stukken met een gehalte van 900‰, de zgn. *écus*, konden laten slaan) — anderzijds mocht een land dat vond dat er teveel zilveren pasmunt van een andere lidstaat bij hem in omloop was, deze repatriëren in ruil voor volwaardig geld, *i.e.* gouden munten en zilveren *écus*.

In art. 11 van de conventie van 1865 was ook voorzien dat de Regeringen elkaar zouden informeren over de aantallen munten die ze lieten slaan. En hierbij dook een derde – groot – probleem op: Pius IX bleek zich immers niet te houden aan de limiet van 6 frank zilveren pasmunt per inwoner (van zijn sinds 1860

de facto fel verkleind territorium), maar ging daar ruim over (tegen 1870 zou men uitkomen op zowat het vijfvoud), allicht te verklaren door de aanlokkelijke winstmarge van *ca.* 7% en de benarde financiële situatie van de Curie, én door de weigering van de paus om het verlies aan grondgebied te erkennen.

Napoleon III zat met dit alles zeer verveeld: enerzijds was hij een voorstander van een integrale Italiaanse eenmaking, en zo hadden trouwens in 1859 Franse troepen onder zijn persoonlijk bevel meegevochten aan de zijde van Piëmont-Sardinië tegen de Oostenrijkers — maar anderzijds had hij op binnenlands vlak de steun van de katholieken nodig, en in dat verband had hij Franse troepen moeten stationeren in Rome om het pauselijk gezag te ondersteunen. Deze soldaten kregen trouwens hun soldij deels uitbetaald in pauselijke pasmunten, die zodoende in relatief grote hoeveelheden Frankrijk binnenstroomden. De *Banque de France*, toen nog een privé-instelling, weigerde echter deze stukken nog langer te aanvaarden, en vroeg aan de Franse regering een regeling te treffen voor de munten die ze reeds in haar kluisen had opgeslagen. Parijs besliste toen dat Overheidsinstanties deze munten voortaan zouden aanvaarden tegen een koers van 0,91 frank per lire, wat dus iets lager was dan hun intrinsieke waarde.

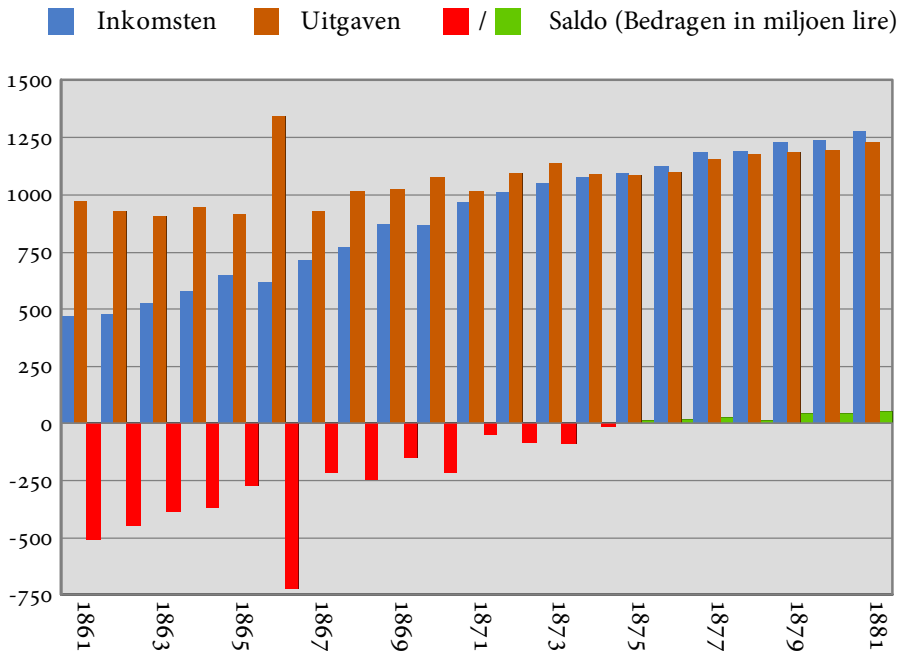
In 1870 waren de besprekingen terzake tussen de Franse Overheid en de Curie nog volop lopende, maar door het uitbreken van de Frans-Duitse oorlog was Parijs verplicht zijn troepen uit Rome terug te trekken om ze in te zetten aan het eigen front. De Italiaanse Regering zag toen haar kans schoon, en binnen de kortste keren werd wat nog restte van de Pauselijke Staat 'bevrijd' — het zou overigens duren tot het Verdrag van Lateranen in 1929 vooraleer de paus zich daar formeel zou bij neerleggen — en werd Rome de nieuwe hoofdstad van het nu complete Koninkrijk. De Italiaanse Overheid aanvaardde de pauselijke munten nog tot begin 1872, maar toen werden ze in amper twee maand tijd ontmunt.

Maar het verhaal is hier nog niet ten einde: de Frans-Duitse oorlog van 1870-71 eindigde in een smadelijke nederlaag voor Napoleon III, en Frankrijk werd verplicht tot het betalen van een enorme oorlogsschatting van 5 miljard frank. Het was daarbij 'alle hens aan dek geblazen', en in dat kader werd de *ca.* 1,8 miljoen aan pauselijke pasmunt die lag opgeslagen bij de *Banque de France*, tijdelijk weer in omloop gebracht onder verantwoordelijkheid van de Franse Regering. Na het — overigens snel — herstel van de normale monetaire situatie in Frankrijk werden ze daar opnieuw uit omloop genomen, maar de (korte) omwisselingstermijn van de Italiaanse Regering was toen al verstreken, en deze laatste weigerde dan ook deze 'Franse' stukken terug te nemen. Uiteindelijk moest Parijs tot 1885 wachten vooraleer een eerste partiële regeling werd getroffen, die erin bestond dat het voor 5 miljoen frank van deze munten mocht omsmelten en herslaan in Franse pasmunt; dit bedrag vormde een extra-contingent dat werd toegestaan bovenop de normale limiet van 6 frank per inwoner. En het zou nog tot 1894 duren vooraleer Frankrijk eenzelfde bedrag toch kon terugsturen, dit keer in het kader van de algemene terugtrekking van de Italiaanse pasmunt (zie de *volgende paragraaf*). Merken we nog op dat de som van 10 miljoen neerkwam op zo'n 36% van de totale uitgifte door de Pauselijke Staat.

HET ITALIAANS PROBLEEM

Het in 1861 uitgeroepen Koninkrijk Italië torste reeds bij zijn geboorte een zware schuldenlast ten belope van *ca.* 2,25 miljard lire, zijnde de gecumuleerde leningen van de Staten waaruit het was ontstaan. Bovendien schaften de nieuwe heersers een aantal onpopulaire en/of contraproductieve lokale belastingen af, die echter niet onmiddellijk werden vervangen door nieuwe.

De eerste veertien jaar van zijn bestaan zou deze nieuwe Staat dan ook continu te kampen hebben met begrotingstekorten, waarvan de evolutie wordt geschetst in onderstaande figuur.

Italiaanse begrotingscijfers (bron : I. SACHS, L'Italie, ses finances et son développement économique, Paris 1883)

Tot begin 1866 kon de Regering de tekorten nog dekken door het uitschrijven van leningen en de verkoop van staatseigendommen, maar toen op 30 april 1866 – in een bondgenootschap met Pruisen – de oorlog werd verklaard aan Oostenrijk, met als inzet het gebied rond Venetië, moest de toevlucht worden genomen tot doortastende maatregelen om zeer snel de nodige gelden te mobiliseren: de Nationale Bank van Italië moest een voorschot toestaan van 250 miljoen lire, de biljetten van deze en andere emissiebanken, met nominale waarden van 10 t.e.m. 1000 lire, kregen tot nader order gedwongen koers (d.w.z. dat de banken ze niet meer moesten inwisselen tegen klinkende munt), en de bevolking werd

verplicht in te tekenen op een lening ten belope van 400 miljoen lire ^[4], wat neerkwam op gemiddeld zo'n 15 lire per inwoner.

Zoals reeds gezegd, was Napoleon III de idee van de Italiaanse eenmaking niet ongenegen, en hij kon dus zeker begrip opbrengen voor de meeste van deze maatregelen. Hoe dan ook bevatte de conventie van 1865 geen enkele bepaling die Parijs zou hebben toegelaten zich te mengen in de budgettaire aanpak van een andere lidstaat.

Maar toen de Italiaanse Regering zich in 1874 verplicht zag tot het uitgeven van biljetten van 50 centiem en 1, 2 en 5 lire, tekende de Derde Republiek wel protest aan; hierbij werd dezelfde logica gehanteerd als voor de stukjes van 25 centiem die de paus had menen te mogen slaan, nl. dat de conventie van 1865 duidelijk voorschreef welke munttypes konden worden uitgegeven. Dit impliceerde dat types die *niet* waren voorzien, ook *niet* in omloop mochten worden gebracht: dit gold zowel voor het zilverstukje van 25 centiem van de paus, als voor de 'papiermunt' van 50 centiem en 1, 2 en 5 lire van de Italiaanse Regering. En zelfs indien dit papiergeld toch zou worden aanvaard als noodoplossing, dan nog stelde zich het probleem dat de emissie van de drie kleinste coupures (voor een totaal van resp. 15 + 50 + 70 = 135 miljoen lire) tot gevolg had dat de limiet van 6 lire per inwoner die hiervoor gold – rekening houdend met de reeds uitgegeven zilveren pasmunt voor een totaal van 156 miljoen lire – ruim werd overschreden.

[4] Het bedrag van 400 miljoen werd als volgt verdeeld over de bevolking op basis van het belastbaar inkomen: er werden acht gelijke percentielklassen gedefinieerd (vb. de armste klasse die samen 1/8 van de belastingen betaalde, de rijkste klasse die 1/8 betaalde, enz.); de armste klasse werd vrijgesteld van intekening, en de 7 overige klassen moesten alnaar gelang het geval een toeslag betalen of kregen een korting: zo werd de rijkste klasse verplicht in te tekenen op 10/49 van de 400 miljoen, de tweede rijkste klasse op 9/49, ..., de middelste op 7/49 = 1/7, ..., en de minst begoede op 4/49.

Rome legde het protest vanuit Parijs echter naast zich neer, en riep als excuus de uitzonderlijke omstandigheden in die tot deze uitgifte hadden geleid. Mede door de ‘alle hens aan dek’-politiek die Frankrijk zelf moesten voeren om de oorlogsschatting aan Duitsland te betalen, had het toen weinig lessen te spellen (de biljetten van de *Banque de France* hadden trouwens ook gedwongen koers).

Maar de uitgifte van al dat Italiaans papiergeld had onvermijdelijk tot gevolg dat de koers van de papieren lire begon te dalen. De wet van Gresham deed zich hierbij eens te meer gelden, en het zgn. *bad money* (het papiergeld) verdreef het *good money* (het metaalgeld) uit de omloop. Maar daar waar deze wet oorspronkelijk sloeg op het feit dat het ‘goede geld’ dan werd opgepot, leverde hij, binnen de context van de Latijnse Muntunie, ook nog een ander resultaat op: het Italiaans metaalgeld werd immers niet alleen opgepot, maar vloeide voor een deel tevens naar de andere lidstaten, waar het *a pari* moest worden aan-

vaard door de betrokken Overheden. Om het concreter voor te stellen: op het dieptepunt van de crisis noteerde de papieren lire zo'n 200 ‰ beneden *pari*, zodat m.a.w. 1.000 papieren lire slechts 800 Belgische, Franse of Zwitserse frank waard waren, maar in theorie nog altijd 1.000 lire in metaalgeld (voor zover dat nog te verkrijgen was), die wél de volle 1.000 Belgische, Franse of Zwitserse frank waard bleven; het was dan ook niet verwonderlijk dat Italiaanse munten massaal over de Alpen trokken.

Als naaste burens van Italië werden vooral de Franse departementen in het zuidoosten overspoeld met Italiaanse pasmunt. Het beveiligingsmechanisme dat voorzag dat een LMU-lidstaat een teveel aan buitenlands pasmunt kon terugsturen naar het land van oorsprong in ruil voor volwaardig geld (en dat regelmatig werd toegepast tussen België, Frankrijk en Zwitserland), bleek in het geval van Italië geen soelaas te kunnen bieden, want van zodra het geld daar terug in omloop zou worden gebracht – er kon van de armlastige Regering in Rome, die kort bij kas zat, immers niet worden verwacht dat ze het zou opslaan – zou het weerom worden geëxporteerd. De enig mogelijke oplossing bestond erin deze pasmunt *en bloc* uit omloop te nemen in de andere lidstaten en ze te repatriëren, om ze daarna niet langer meer te aanvaarden buiten Italië zelf.

Dit was ook wat in 1878 werd beslist, waarbij de praktische bepalingen werden geregeld via een speciaal verdrag. Op dat moment had Italië voor 156 miljoen lire aan zilveren pasmunt uitgegeven, en er werd geschat dat een bedrag van 100 miljoen of zowat 2/3 daarvan naar het buitenland was geëxporteerd. Mede gelet op de moeilijke budgettaire toestand van Italië, werd aanvaard dat de gerepatrieerde pasmunt over een termijn van drie jaar mocht worden terugbetaald, waarbij de Franse Regering het nodige geld zou voorschieten, mits een interest van 3 %.

Deze regeling werd aanvaard door de Italiaanse onderhandelaars, maar nadien verworpen door het Italiaans Parlement, dat de voorwaarden niet billijk vond. Dit leidde tot nieuwe onderhandelingen het jaar daarop, die resulteerden in een interestvoet van 2 1/2 %; daarnaast deed Frankrijk nog een aantal andere kleine toegevingen op het vlak van betalingstermijnen, waardoor de kosten van de operatie voor Italië uiteindelijk met ongeveer 30 % verminderden.

Na afloop van de repatriëring begin 1880 bleek het vooropgezette bedrag van 100 miljoen lire te zijn overschat: in de praktijk stuurde België voor *ca.* 6,5 miljoen terug ($\approx$ 1 frank per inwoner), Frankrijk voor *ca.* 70,7 miljoen ($\approx$ 1,8 frank per inwoner), en Zwitserland voor *ca.* 1,6 miljoen ($\approx$ 60 centiem per inwoner), hetzij alles samen toch nog *ca.* 78,8 miljoen, of nagenoeg de helft van de totale emissie.

Om de trots van het *Regno* niet te zeer te kwetsen, werd ook afgesproken dat diens zilveren pasmunt opnieuw zou worden aanvaard van zodra de Italiaanse bankbiljetten terug inwisselbaar zouden worden tegen klinkende munt, en mits Rome daar uitdrukkelijk om zou verzoeken.

Het is niet toevallig dat in deze periode begonnen werd met het drukken van affiches waarop de bevolking in België, Frankrijk en Zwitserland werd getoond welke muntstukken ze nu wel en welke ze niet (meer) mocht aanvaarden; dergelijke affiches (en ook postkaarten e.d.) werden uitgegeven tot tijdens Wereldoorlog I, en vormen een interessant verzameldomein op zich van kleurrijke en soms ietwat naïeve getuigen van deze woelige monetaire tijden.

Dankzij een verbetering van de budgettaire toestand van Italië vanaf halfweg de jaren 1870 kon stilaan worden gedacht aan het opheffen van de gedwongen koers. In 1881 liet de Italiaanse Regering door het Parlement een meerjarenplan goedkeuren, dat voorzag dat de bankbiljetten (die formeel waren uitgegeven door een *Consorzio* van private emissiebanken) zouden worden overgenomen door de Italiaanse Staat, die dan zou instaan voor de inwisselbaarheid ervan met de opbrengst van een internationale lening bij Franse, Britse en Duitse banken, voor een bedrag van 644 miljoen, waarvan 400 in goud en 244 in zilver (op dat moment was er voor 940 miljoen lire aan papiergeld in omloop). Deze lening is er effectief gekomen, en een deel van de goudstaven werd gebruikt

voor de aanmunting van 20 lire-stukken in 1881-83 (in 3 jaar tijd werden zo'n 8 miljoen ex. geslagen, hetzij bijna 2/3 van het totaal van de 20 jaar ervoor samen). Daardoor steeg de koers van de lire, en de bankbiljetten konden terug inwisselbaar worden verklaard met ingang van 14 april

1883. En hoewel de Italiaanse Regering blijkbaar vergat de Franse hier officieel om te verzoeken, aanvaardde deze laatste – en in haar kielzog ook de Belgische en de Zwitserse – vanaf dan opnieuw Italiaanse zilveren pasmunten ^[5].

Maar het succes van de monetaire sanering leidde tot laksheid bij de Italiaanse banken, die een politiek van *easy money* begonnen te voeren, waarbij dus vlot kredieten werden toegestaan, ook voor eerder dubieuze projecten. Bovendien deed er zich in de tweede helft van de jaren 1880 een wereldwijde economische recessie voor, die Italië scherp trof (en o.a. ook leidde tot massale emigratie van werkloze Italianen naar Noord-Amerika). Groeiende handelstekorten en een bankencrisis hadden tot onvermijdelijk gevolg dat de koers van de papieren lire weerom daalde, en de geschiedenis herhaalde zich: de Italiaanse zilveren pasmunten vloeiden opnieuw in groten getale af naar België, Frankrijk en vooral Zwitserland. Italië werd dan ook in 1893 een tweede en laatste keer verplicht om deze te repatriëren.

Na het beëindigen van de terugtrekkingsverrichtingen in 1894 bleek België voor ca. 6,9 miljoen ($\approx$ 1 frank per inwoner) te hebben teruggestuurd; voor Frankrijk ging het om ca. 70,3 miljoen ($\approx$ 1,8 frank per inwoner), incl. een bedrag van 5 miljoen aan munten van de vroegere Pauselijke Staat (*zie hierboven*), en voor Zwitserland om niet minder dan ca. 26,1 miljoen ($\approx$ 8 frank (!) per inwoner ^[6]). Het totaal beliep dus ca. 103,3 miljoen frank, of een goede 30% meer dan in 1879.

De betrokken Regeringen wensten vanzelfsprekend niet te worden terugbetaald in gedeprecieerde papieren lires, en de Italiaanse Schatkist diende daarom, bovenop dit bedrag, nog een premie te betalen van gemiddeld zo'n 11% om aan de nodige deviezen te geraken.

^[5] Rome had evenmin laten weten dat het de stukjes van 20 centiem had ontmunt, zodat die dus geen betaalkracht meer hadden in Italië zelf, maar nog wel werden aanvaard in de andere lidstaten van de LMU.

^[6] Zwitserland stuurde dus meer aan Italiaanse pasmunt terug dan het zelf had geslagen, en pleitte dan ook voor een algemene verhoging van de contingenten aan zilveren pasmunt; deze kwam er in 1897 (van 6 naar 7 frank per inwoner), maar bleek al snel onvoldoende.

Om te vermijden dat die stukken opnieuw zouden afvloeien naar de andere lidstaten, werd hen niet alleen het statuut van betaalmiddel aldaar ontnomen, maar werd Rome bovendien verplicht de teruggestuurde pasmunt op te slaan en in de plaats ervan papiergeld ^[7] uit te geven. Frankrijk liet hierbij dus zijn vroegere bezwaren tegen dergelijke 'papieren munten' varen, aangezien deze nu wettelijk gezien *niet simultaan* met de zilveren pasmunt konden circuleren.

In feite vormde dit een inmenging in de Italiaanse openbare financiën, waarvoor, binnen het kader van de conventies van de Latijnse Muntunie, eigenlijk geen wettelijke basis bestond, en deze verplichting stuitte bijgevolg op nogal wat verzet in Italië zelf. Het land kreeg dan ook vanaf 1898 opnieuw de mogelijkheid om zilveren pasmunt te laten slaan en in omloop te brengen, maar enkel bestemd voor het eigen grondgebied.

Deze beperking trof trouwens ook de zilveren pasmunt die San Marino uitgaf in 1898 en 1906, die werd geïmputeerd op het Italiaans contingent en enkel in Italië zelf, maar niet in de andere lidstaten van de LMU werd aanvaard.

Pas vanaf 1902/03, en dit tot aan het begin van Wereldoorlog I, zou de lire weer *a pari* noteren. Dit liet Italië toe om opnieuw – zij het op beperkte schaal – gouden munten te slaan, die opvallen door hun mooie afbeeldingen (*ter herinnering*:

koning Victor Emanuel III, die in 1900 zijn door een anarchist vermoorde vader Umberto I *il Buono* opvolgde, was een vooraanstaand numismaat, die het twintigdelig *CNI = Corpus Nummorum Italicorum* deed uitgeven, gebaseerd op zijn rijke verzameling).

[7] Deze zgn. *buoni di cassa* droegen duidelijk de volgende vermelding: *I buoni di cassa posti in circolazione sono garantiti e coperti per intero da monete divisionali italiane d'argento, immobilizzate nelle Tesorerie dello Stato, e destinate espressamente a questo scopo.*

Er werden 115 en 68,8 miljoen ex. gedrukt van de kasbons van resp. 1 en 2 lire, maar de meeste werden nadien ingewisseld tegen zilveren pasmunt, en deze biljetten zijn zeldzame verzamelobjecten geworden, waarbij exemplaren in topkwaliteit vlot € 1.000 en meer halen (of hoe zogezegd 'slecht geld' blijkaar toch nog waardevol kan worden ...).

HET GRIEKSE PROBLEEM

Zoals we hebben gezien, was de eerste ervaring met de – eigenlijk ongevraagde – uitbreiding van de Muntunie met de Pauselijke Staat niet zeer positief. Dit betekende evenwel niet dat de deur van de LMU werd gesloten. In 1868 gaf de Helleense Regering te kennen dat ze wenste aan te sluiten. Griekenland had toen een drachme ter waarde van ongeveer 0,89 frank, en zou die dus moeten vervangen door een nieuwe munteenheid (met overigens dezelfde naam) die exact gelijk zou zijn aan de frank. Parijs kreeg hierbij een mandaat van de andere Regeringen om met Athene te onderhandelen, en het wenste vanzelfsprekend een herhaling te voorkomen van de problemen die zich met de Curie hadden voorgedaan. Vandaar dat Griekenland – dat toen trouwens niet over een eigen Munt beschikte – werd verplicht om voor de nieuwe munten die het sowieso moest laten slaan, een beroep te doen op een Frans atelier (Parijs voor de munten in edel metaal, Straatsburg en nadien ook Parijs voor de bronzen pasmunt). Op die manier kon men dus toezicht houden op het juiste gehalte en vooral op het respecteren van de limiet van 6 frank per inwoner (merken we terloops op dat Athene aanvankelijk gerekend had op een contingent zilveren pasmunt ten belope van 10 miljoen drachme; rekening houdend met het reëel bevolkingsaantal, werd dit bedrag tijdens de toetredingsonderhandelingen echter teruggebracht tot 9 miljoen).

De reden waarom Napoleon III absoluut het kleine Griekenland – met een bevolking die amper 2 % van het LMU-totaal uitmaakte – als bijkomend lid wou doen opnemen, was veeleer van politiek-strategische dan van economische aard: hij zag in dat land *notre sentinelle monétaire dans l'Est*, wat misschien zou kunnen leiden tot de aansluiting van nog andere landen bij de Muntunie (er werd op dat moment ook reeds enige tijd onderhandeld over een toetreding van Roemenië, zij het uiteindelijk zonder succes).

Maar er deed zich nu een ander onvoorzien probleem voor: de Heleense Regering had voor het slaan van de zilveren pasmunt een contract afgesloten met het Franse *Erlanger & Cie*, dat alle administratieve en logistieke taken op zich zou nemen (met name dus ook de levering van het nodige zilver – in totaal zowat 37 1/2 ton, equivalent aan bijna 2 1/2 ton goud – aan de Munt van Parijs). Maar Athene kampte, ook toen reeds, met betalingsproblemen, en omdat deze firma te lang op haar geld moest wachten, vond ze er niets beters op dan de stukken die de Munt van Parijs haar in 1869 reeds had geleverd – in plaats van ze naar Griekenland te sturen – in Frankrijk zelf in omloop te brengen, met de medewerking van de bank *Dreyfus & Scheyer*. Dit leidde tot protesten vanwege

de Franse Regering en een tijdelijke onderbreking van de Griekse muntslag, die pas in 1873 zou worden hervat, waarbij toen duidelijk werd afgesproken dat de kisten met de nieuwe stukken effectief naar Griekenland dienden te worden verscheept.

Niettegenstaande deze ‘valse start’ werd Griekenland wel degelijk *formeel* lid van de Latijnse Muntunie, al kon het moeilijk een *volwaardig* lid worden genoemd. Dit bleek al uit de tijd die Athene nam vooraleer de munten van het vorige drachme-systeem en de buitenlandse munten die in Griekenland circuleerden, uit omloop werden genomen: mede gelet op de hierboven vermelde onderbreking van de muntslag, zou het tot 1876 duren vooraleer deze operatie echt werd aangevat. Hierbij bleek trouwens de diversiteit aan munten die er toen

circuleerden: het zilver waarmee de 5 drachme-stukken uit 1875-76 zijn geslagen, had de volgende herkomst:

Oostenrijks zilvergeld	55,48 %
Napolitaanse munten	19,46 %
Mexicaanse pesos	17,92 %
oude drachmes	7,12 %
ander (Rusland, Turkije)	0,02 %

Overigens was de houding van Athene niet altijd zeer constructief: de Helleense Regering bleef afwezig op de nochtans belangrijke LMU-conferentie die in 1874 een oplossing moest vinden voor de aanmuntning van de 5 frank-stukken, de zgn. *écus* (waarvan de uitgifte door de daling van de zilverprijs vanaf 1873 zeer winstgevend werd, maar leidde tot een destabilisering van het monetair systeem van de dubbele standaard) — ze was wel vertegenwoordigd op de conferentie van 1875, maar haar diplomaat bleek geen instructies te hebben gekregen, zodat het vraagstuk van het Grieks contingent aan *écus* niet tijdens de conferentie zelf, maar pas nadien via diplomatieke correspondentie kon worden geregeld — op de conferentie van 1876 legde Athene dan totaal onrealistische eisen op tafel, die het pas onder druk van de andere lidstaten zou matigen (i.p.v. de gevraagde 25 miljoen, kreeg Griekenland slechts een contingent van 12 miljoen aan *écus* dat het in 1876 mocht laten slaan) — een gelijkaardig scenario herhaalde zich in 1878, toen Athene vroeg om nog *écus* te mogen slaan, wat categoriek werd geweigerd. Op laatstgenoemd moment was de Helleense Regering trouwens al moeten overgaan tot het afkondigen van de gedwongen koers van de bankbiljetten die twee Griekse emissiebanken hadden uitgegeven in het kader van voorschotten en leningen die ze aan de Overheid hadden moeten toekennen.

In 1881 kon Griekenland zijn grondgebied uitbreiden met Epirus en Thessalië, en het verkreeg logischerwijze een verhoging van zijn contingent zilveren pasmunt, ten belope van 1,8 miljoen drachme. Deze munten werden ook effectief in 1883 geslagen door de *Monnaie de Paris*, maar niettemin gaf de Helleense Regering de *Προνομιουχος Τραπεζα Επειροθρσσσαλιας* (Geprivilegieerde Bank van Epirus-Thessalië) van een bevriend magnaat de toelating om bankbiljetten van 1 en 2 drachme uit te geven. Net zoals in het geval van Italië, vormden deze eigenlijk een inbreuk op de bepalingen van het monetair verdrag uit 1865, die geen ‘papier munten’ met deze waarden toestonden.

Onder Franse druk beloofde Athene een meer correcte en effectieve invulling te geven aan zijn LMU-lidmaatschap (de Overheid en de financiële instellingen voerden hun boekhouding toen nog altijd in oude Griekse drachmen van vóór de toetreding tot de Muntunie!), en het kreeg daarvoor – via bemiddeling van hoofdzakelijk Franse banken – o.a. een goudlening van 11 miljoen frank. Dit metaal werd in 1884 gebruikt voor de productie van 20 drachme-stukken, ter

aanvulling van de eerste en beperkte goudemissie uit 1876 ten belope van 1 miljoen (merk op dat in België, met een bevolking die nauwelijks 3,5 keer groter was, tussen 1865 en 1882 voor ca. 585 miljoen frank in goud werd aangemunt); deze nieuwe stukken dienden vooral om de Griekse

bankbiljetten vanaf 1 januari 1885 terug inwisselbaar te maken tegen klinkende munt. Maar dit succes – eens te meer behaald met geleend geld – was van korte duur: door chronische begrotingstekorten in de daaropvolgende jaren, die de elkaar snel opvolgende Helleense Regeringen – gemiddeld bleef een Kabinet in Athene maar een tiental maand aan de macht – dekten met nieuwe leningen bij Griekse banken, die in ruil daarvoor steeds meer biljetten uitgaven, zakte de koers van de (papieren) drachme beneden *pari*, wat – net zoals in het geval van Italië – leidde tot een massale uitvoer van Griekse zilveren pasmunten naar België, Frankrijk en Zwitserland. Het terugsturen ervan naar Griekenland zou geen zin hebben gehad, want van zodra die stukken daar weer in omloop zouden worden gebracht, zouden ze opnieuw worden geëxporteerd.

De financiële toestand van Griekenland verslechterde gaandeweg, en in 1893, toen ongeveer de helft van het staatsbudget naar de aflossing ging van eerder aangegane leningen, slaagde de Helleense Regering er niet meer in nog nieuwe kredieten los te krijgen, en moest ze dus erkennen dat het land eigenlijk bankroet was, waarbij een *moratorium* op de staatsschuld werd afgekondigd. Tot overmaat van ramp werd Griekenland in 1898, na zijn nederlaag in een korte

onbesuisde oorlog tegen het Ottomaanse Rijk, verplicht een oorlogsschatting te betalen van £4 miljoen of zo'n 100 miljoen goudfrank, waarvoor opnieuw een lening moest worden aangegaan. Het land werd toen onder 'budgettaire curatele' geplaatst van een Internationale Financiële Commissie, samengesteld uit vertegenwoordigers van de toenmalige Europese grootmachten, en die zetelde in Athene en moest zorgen voor een meer orthodox beheer van de openbare financiën. In deze context werd in 1908 beslist om de omloop van papiergeld te saneren, en opnieuw zilveren pasmunt te laten slaan. Athene moest hierbij eerst zijn bestaande zilveren pasmunt terugtrekken uit de andere lidstaten, en deze stukken, evenals de nieuwe, zouden voortaan enkel in Griekenland zelf circuleren. Deze operatie ging door in de loop van 1909, en op vraag van de Helleense Regering werden alle stukjes van 20 en 50 lepta en de versleten stukken van 1 en 2 drachme rechtstreeks naar de Munt van Parijs gestuurd, om daar te worden omgesmolten tot nieuwe pasmunt, terwijl enkel de nog bruikbare munten naar Griekenland zelf werden gerepatrieerd. In totaal werd voor bijna 6,3 miljoen frank of zo'n 58% van de totale uitgifte (die nog dateerde uit de jaren 1868 tot 1883) uit de buitenlandse omloop getrokken.

Het 'Grieks probleem' bleek dus fundamenteel en te wijten aan een chronisch gebrek aan budgettaire orthodoxie vanwege de Helleense Regeringen. Maar gelet op het gering economisch gewicht van het land, bleef de schade voor de andere lidstaten van de Latijnse Muntunie al met al nog beperkt.

QUID SPANJE EN PORTUGAL?

De berichtgeving i.v.m. de eurocrisis heeft ons vertrouwd gemaakt met het begrip 'PIIGS'-landen, waarbij deze letters staan voor resp. Portugal, Italië, Ierland, Griekenland en Spanje, die door een slecht beheer van hun openbare financiën de euro in de problemen hebben gebracht. We hebben hierboven reeds in detail gezien hoe (slecht) Italië en Griekenland (als leden van de LMU) het er in de 19de eeuw van hebben afgebracht. Maar hoe zat het met de drie andere?

- Voor Ierland is deze vraag niet aan de orde, aangezien dat toen nog integraal deel uitmaakte van Groot-Brittannië, en dus geen eigen munt of begroting had.
- Portugal had in 1854 zijn monetair systeem afgestemd op Groot-Brittannië, en had meer bepaald de gouden standaard ingevoerd, met £ 1 = 4.500 réis. Maar voor de zwakke Portugese economie – de Industriële Revolutie ging groten-deels aan het land voorbij, en het rijke Brazilië was sinds 1822 onafhankelijk, terwijl de Afrikaanse kolonies meer kostten dan ze opbrachten – bleek dit te hoog gegrepen: zo sloeg de Munt van Lissabon tussen 1854 en 1880 slechts voor een goede 30 miljoen frank aan gouden munten; de Munt van Brussel deed het in die periode – voor een vergelijkbaar inwonersaantal (en in een bimetallisch land!) – meer dan 15 keer beter. Portugal had dan ook vooral een papieren geldcirculatie, waarbij de (*mil*)réis permanent onder *pari* noteerde. Lissabon moest trouwens in 1892 en nogmaals in 1902 een *moratorium* op zijn staatsschuld afkondigen. Maar omdat het land echter van dicht noch van ver aanleunde bij de LMU, leverde dit weinig of geen (monetaire) problemen op voor deze laatste.

• In tegenstelling tot wat soms wordt beweerd, werd Spanje nooit lid van de Latijnse Muntunie, hoewel de Regering die er in 1868 – na een burgeroorlog – aan de macht was gekomen, een nieuw monetair systeem invoerde dat *bijna* een exacte kopie was van dat van de LMU, en stappen ondernam om er bij aan te sluiten. Het enige verschil was dat Spanje opteerde voor een stuk van 25 i.p.v. 20 frank (*juister gezegd*: peseta), en daarbij trouwens een aanbeveling volgde van de internationale conferentie van Parijs uit 1867; deze had zich – overigens onder invloed van Franse monetaristen – uitgesproken ten gunste van eerstge-

noemde waarde, omdat die nauw aansloot bij het Britse *pound* (£ 1 ≈ 25,22 frank) en de Amerikaanse *half eagle* (\$ 5 ≈ 25,91 frank); men hoopte aldus – zij het tevergeefs – deze grootmachten gemakkelijker te overtuigen om toe te treden tot een nieuw wereldomspannend monetair systeem.

Maar Frankrijk greep deze afwijking nu formeel aan als argument om Spanje niet toe te laten tot de Latijnse Muntunie. Waarschijnlijk speelde de slechte reputatie van de Spaanse Staat op het vlak van overheidsfinanciën een meer doorslaggevende – maar verdoken – rol bij deze houding: ondanks al het goud en zilver uit Latijns-Amerika waarover Filips II had kunnen beschikken, was Spanje al een eerste keer bankroet gegaan in 1557, en dat zou zich nog elf keer herhalen in de periode tot 1868. En het verging ook de nieuwe Regering niet beter: in 1872 moest weerom een *moratorium* op de staatsschuld worden afgekondigd. Daarna verbeterde de situatie gedurende een aantal jaar, maar in 1882 was het weer van hetzelfde.

Ondanks de begrotingsperikelen van de Spaanse Staat, bleef de peseta tot rond 1885 *a pari*, en konden er dus goudstukken voor de circulatie worden geslagen (in het totaal voor een bedrag van zo'n 930 miljoen peseta, bijna uitsluitend in stukken van 25 peseta). Maar vanaf dan ging het met de peseta bergaf: rond 1890 noteerde hij al 40 à 50% beneden *pari*, en dit *disagio* steeg tot 150% in 1895/96, en zelfs tot zo'n 350% in het fatale jaar 1898 (toen Spanje een oorlog uitvocht tegen de Verenigde Staten, waarbij het land zijn laatste kolonies Cuba, Puerto Rico en de Filipijnen verloor); tot 1905 lag de koers van de papieren peseta zo'n 250% beneden *pari*, en nadien en tot aan Wereldoorlog I bleef het *disagio* fluctueren tussen 50 en 100%. De goudstukken die vanaf 1889 nog werden geslagen, kwamen niet meer in de geldomloop in Spanje zelf terecht, maar wel in de reserves van de *Banco de España*, of werden gebruikt om buitenlandse betalingsverplichtingen na te komen. Opvallend daarbij was dat het stuk

van 25 peseta in 1887 bij wet werd vervangen door dat van 20 peseta, dat meer gebruikelijk was in het internationaal betalingsverkeer. Krachtens een akkoord met Parijs werden deze goudstukken trouwens officieel aanvaard in Frankrijk, en – in navolging daarvan – eveneens in België.

Achteraf gezien is door de weigering van Frankrijk om Spanje toe te laten, de LMU hoogstwaarschijnlijk heel wat leed bespaard gebleven. Aangezien de Spaanse zilverstukken veilig en wel achter de Pyreneeën moesten blijven, leverde de depreciatie van de peseta dus niet de problemen op zoals Italië en Griekenland die wel hadden veroorzaakt.

CONCLUSIES

Waarschijnlijk heeft menig lezer bij deze bijdrage een *déjà vu*-gevoel gekregen, en zich misschien de vraag gesteld of bij het concipiëren van het eurosysteem wel voldoende rekening is gehouden met de lessen die uit het verleden hadden moeten worden getrokken. De historische analyse toont immers aan dat de landen die nu voor problemen zorgen binnen de eurozone (we laten Ierland hier – om evidente redenen – buiten beschouwing), ook reeds in de 19de eeuw vaak financieel in slechte papieren zaten.

In één enkel geval – met name Italië – waren de problemen grotendeels te wijten aan exogene factoren, zoals de oorlogen die het land moest voeren tijdens zijn eenmakingsproces, en het feit dat de vermolmde fiscaliteit die de nieuwe Staat had geërfd van zijn voorgangers, grondig moest worden hervormd. Hierbij is Italië er echter keer op keer in geslaagd de situatie recht te trekken, en een staatsbankroet is steeds kunnen worden vermeden, zij het soms op het nippertje en dankzij veel inventiviteit vanwege de Italiaanse ministers van Financiën.

Dit kan niet worden gezegd van Griekenland, waar de politieke klasse aanvankelijk nog als excuus kon aanvoeren dat ze, na eeuwenlange Ottomaanse hege- monie, eerst het *métier* van staatsman onder de knie moest krijgen. Maar dit argument ging in de hier beschouwde periode – en *a fortiori* vandaag de dag – al lang niet meer op; veeleer bleken deze politici uit op snel eigen gewin, daarbij de gevolgen voor hun opvolgers latend. De sympathie waarop de jonge Griekse natie in het begin nog kon rekenen, heeft toegelaten deze wantoestan- den een tijd lang met de mantel der liefde te bedekken, maar toen in 1893 het staatsbankroet werd afgekondigd, was in meerdere Europese hoofdsteden de maat vol en het geduld op, en vanaf 1898 kwam Athene dan onder gezamen- lijke ‘budgettaire curatele’ te staan van de toenmalige Europese grootmachten.

Spanje en Portugal bleken dan weer, na lange tijd te hebben kunnen teren op hun koloniaal *imperium*, door het verlies ervan en door het niet tijdig moder- niseren van hun economie, boven hun stand te leven, waarbij de uitgaven van de Overheden niet in verhouding stonden tot hun inkomsten. Met geleend geld kon deze situatie enige tijd worden gerekt, maar dit had op langere termijn een nefast resultaat, dat de toenmalige Regeringen dan zoveel mogelijk trachtten op te vangen via een *moratorium* op hun staatsschuld, inflatie en een depreciatie van hun munteenheid. Is het misschien ook dat wat – *l’histoire se répétant* – de eurozone nog te wachten staat? De enige troost hierbij is misschien dat €, \$, £ en ¥ eigenlijk allemaal in hetzelfde schuitje zitten ...

NABESCHOUWING

In deze bijdrage hebben we ons vooral geconcentreerd op de 'slechte leerlingen van de klas', nl. Griekenland en Italië, voor wie het LMU-lidmaatschap van weinig nut moet zijn geweest. Maar hoe zat het met de drie andere lidstaten? De monetaire gezondheidstoestand van een land werd toen gemeten aan de hand van de premie die (eventueel) moest worden betaald om goud te bekomen met behulp van diens bankbiljetten. Een analyse hiervan leidt tot de volgende vaststellingen.

We hebben al een paar keer verwezen naar de aanzienlijke hoeveelheden goud die in België werden aangemunt tijdens de jaren 1865-82. Bij nader toezicht blijkt het echter niet te gaan om een continue periode, maar zitten hierin twee hiaten: 1872-73 en 1879-81 (zie ook Frankrijk). De onderbreking van 1872 kan worden verklaard door de betaling van de oorlogsschatting van Frankrijk aan Duitsland, waarbij al het beschikbare goud door Parijs van de markt werd gehaald om er Berlijn mee te betalen; die van 1873 wordt nog deels verklaard door ditzelfde fenomeen, maar ook en vooral door het feit dat de Munt van Brussel toen op volle capaciteit draaide voor de winstgevende aanmunting van *écus*. Het hiaat rond 1880 was dan weer het gevolg van massale Europese graanaankopen, na verschillende mislukte oogsten, die leidden tot een grote vraag naar goud om er de Amerikaanse *farmers* mee te betalen, waardoor zijn prijs boven *pari* steeg. Geen enkel hiaat was dus te wijten aan budgettaire problemen van de Belgische Staat.

Vanaf dan vertoonde de Belgische frank een licht *disagio* t.o.v. de Franse, en moest er m.a.w. een kleine premie worden betaald bij de aankoop van goud met Belgisch papiergeld, wat verklaart waarom er in Brussel geen geel metaal meer werd aangemunt. Dit *disagio* bleef beperkt tot enkele ' à ‰, en was dus absoluut niet vergelijkbaar met het *disagio* van de Italiaanse lire of de Griekse drachme. Niettemin vonden speculanten ook hierin een bron van inkomsten; het mechanisme laat zich concreet – zij het iets vereenvoudigd – als volgt beschrijven: bij een *disagio* van bijvoorbeeld 5 ‰ kocht men met 1.000 Franse frank 1.005 frank Belgisch papiergeld, dat men aan de loketten van de Nationale Bank in Brussel omwisselde voor 1.005 frank in *écus*, die dan naar Frankrijk werden uitgevoerd, waarmee daar 1.005 Franse frank konden worden gekocht; na aftrek van alle kosten bleef er een winstmarge van misschien slechts 2 à 3 ‰, maar door dit voldoende keren te herhalen, bracht dit uiteindelijk toch een mooi totaalbedrag op. De Belgische Regering en Nationale Bank stonden hier vrijwel machteloos tegenover. Zo werd bijvoorbeeld een taks ingevoerd op het transport per trein van in zakken verpakte *écus*, maar de speculanten lieten zich daardoor nauwelijks ontmoedigen. Al met al bleef dit echter een tamelijk marginaal probleem, en deze zgn. *drainage d'écus* heeft de Belgische economie – toen één van de best presterende van Europa – zeker niet ontwricht.

De Belgische begrotingen vertoonden weliswaar ook toen reeds deficieten, maar de Regeringen slaagden er nog altijd in voldoende geld te lenen om die te dekken, en zulks aan gunstige voorwaarden. Tot structurele oplossingen kwam het echter niet, en aan de vooravond van Wereldoorlog I begonnen sommige economen zich toch zorgen te maken over de aanzwellende staatsschuld, en gingen er ook stemmen op om heel het belastingsstelsel grondig te hervormen; maar door het uitbreken van de oorlog kwamen deze problemen natuurlijk in een heel ander daglicht te staan.

In Frankrijk, dat toen de lakens uitdeelde binnen de LMU, heeft de *Banque de France* – met uitzondering van de jaren 1870-78, nl. de periode van de Frans-Duitse oorlog en nadien de betaling van de enorme oorlogsschatting – tot aan Wereldoorlog I haar biljetten steeds in metaal uitbetaald, zij het niet noodzakelijk in goud: de dubbele geldstandaard die in de LMU in voege was hield immers een wettelijke equivalentie in tussen goudstukken en zilveren *écus*. De *Banque de France* maakte hiervan gebruik om haar biljetten om te wisselen in het metaal dat haar het beste uitkwam. Na de daling van de zilverprijs vanaf 1873 was dit doorgaans in zilver, maar mits enig aandringen kon men ook goud verkrijgen. Dankzij een doorgaans positieve betalingsbalans stroomde er trouwens bijna continu goud *l'Hexagone* binnen, waardoor de reserves van de *Banque de France* steeds verder toenamen. In Frankrijk werden tussen 1850 en het begin van Wereldoorlog I – met uitzondering van de jaren 1872-73 en 1880-85 (*zie ook België*) – elk jaar grote hoeveelheden goudstukken geslagen, die ook effectief circuleerden. De wisselkoers van de ‘sterke’ Franse frank was voor de Belgische en Zwitserse Regeringen dan ook hét referentiepunt bij het evalueren van hun economisch en monetair beleid.

Zwitserland had vóór Wereldoorlog I absoluut niet het indrukwekkende bankenlandschap zoals we dat nu kennen. De Confederatie – die vanaf 1883 bijna jaarlijks een klein budget uittrok om een beperkte (verlieslatende) aanmunting van 20 frank-stukken te bekostigen – had tot in 1907 trouwens geen Nationale Bank, maar zowat ieder kanton had zijn eigen lokale emissiebank, die natuurlijk geen gewicht in de schaal legden tegenover een *Banque de France*. Hun biljetten noteerden – zoals het Belgisch papiergeld – gewoonlijk enkele %' onder *pari*, en het land had dus met een gelijkaardig fenomeen te kampen als het onze. Vooral in bankkantoren langs de Franse grens werden volop Zwitserse biljetten omgewisseld in *écus*, om die dan naar Frankrijk uit te voeren. Sommige banken probeerden dit af te remmen door de stukken één voor één uit te tellen telkens een biljet werd aangeboden, wat de nodige tijd vroeg en dus het geduld van de geldwisselaars op de proef stelde. Maar die deden dan een beroep op dames die hun breiwerk meebrachten naar de bank en rustig keuvelend hun beurt afwachtten ... Eén en ander wijst natuurlijk op de kleinschaligheid en het eerder amateuristisch karakter van die speculatie, of m.a.w. op het feit dat ze geen al te grote problemen veroorzaakte.

De conclusie luidt dus dat Frankrijk monetair gezien toen in blakende gezondheid verkeerde, terwijl België en Zwitserland hoogstens ‘een lichte verkoudheid’ hadden (de lezer kan zelf uitmaken in hoeverre deze beeldspraak vandaag de dag nog opgaat). Zoals trouwens reeds gezegd, werkte het mechanisme waarbij een lidstaat een teveel aan vreemde pasmunt kon repatriëren in ruil voor goud of zilveren *écus*, naar behoren tussen deze drie landen, die dus – als ‘goede leerlingen van de klas’ – zeker hun voordeel moeten hebben gedaan bij hun LMU-lidmaatschap.